

Recuperació d'alguns poemes antics en els últims poemaris de Bartomeu Fiol

PERE ROSSELLÓ BOVER *Universitat de les Illes Balears*

RESUM: Als llibres *Continuació o represa dels poemes de Montsouris* (2007) i *D'un cànon socarrat* (2009) Bartomeu Fiol rescata un ampli conjunt de poemes dels anys de joventut, que havia exclòs de la seva obra definitiva. Aquest article analitza el procés de reescriptura d'aquests poemes i la seva incorporació en uns llibres nous, escrits des de la perspectiva dels anys transcorreguts des de la joventut. Aquesta reelaboració també implica una relectura dels vells textos i una revisió de l'experiència com a poeta i com a home feta des del present de la vellesa i, alhora, una profunda reflexió sobre l'escriptura poètica.

PARAULES CLAU: Bartomeu Fiol, poesia, literatura catalana contemporània, reescriptura.

ABSTRACT: *Notes on the recovery of earlier poems in the last poetry collections of Bartomeu Fiol.* Bartomeu Fiol resurrected a wide selection of poems from his youth, which he had excluded from his definitive work at the time, in the collections *Continuació o represa dels poemes de Montsouris* (2007) and *D'un cànon socarrat* (2009). This article analyses the rewriting process of these poems and their inclusion in new books, written from the perspective of the years having gone by since the days of his youth. This reworking also represents a re-reading of old texts and a revision of the experience of being a poet and a fully-fledged adult in old-age, whilst at the same time leads to a profound reflection on poetic writing.

Keywords: Bartomeu Fiol, poetry, contemporary Catalan literature, rewriting.

Introducció

Cap a la segona meitat dels anys 1950, Bartomeu Fiol i Móra (Palma, 1933-2011) començà a imprimir pel seu compte alguns poemes i *plaquettes*, com *L'últim* (1955) i *Contribució de bàrbar* (1956). Es tractava d'edicions privades, que no es posaven a la venda, i que, en certa manera, enllaçaven amb les publicacions clandestines que havien sorgit als anys 1940. Els tiratges eren molt reduïts, generalment de 60 exemplars, i alguns d'aquests fulls duïen llocs d'edició falsos (Montpeller, Coyoacán, Liorna, Alger, Robines...), tot simulant les tàctiques de les edicions clandestines de la postguerra per esquivar la censura. Tanmateix, a la majoria d'aquests fulls poètics hi constava que havien estat estampats a la impremta Mossèn Alcover, del carrer de

la Calatrava de Palma. Entre 1957 i 1959, Fiol va imprimir «tota una sèrie arrauxada i baldufenca d'entregues –gairebé una trentena–», que eren «repartides entre els amics» (FIOL 1973, p. 24).¹ Amb la mateixa estratègia de publicació, va treure un breu relat en vers per a infants, *De com mestre Joan Pipa la va perdre* (1959), il·lustrat per Pau Fornés. Més tard, el nostre poeta aplegà alguns d'aquests fulls solts en un tom que féu enquadrar en un taller del carrer dels Oms, de Palma, que portava el títol de *Bordell de flames* (ROSSELLÓ 1999, p. XII-XIII; ARBONA 2000, p. 12). Tota aquesta producció, juntament amb algunes composicions aparegudes en volums col·lectius i amb d'altres que restaven inèdites, fou refusada per l'autor en considerar que la seva obra definitiva s'iniciava amb *Calaloscans* (1966). Tot i això, Josep M. Llompart feia notar, al pròleg de *Calaloscans*, que en el conjunt d'aquests poemes editats en fulls esparsos per Fiol, escrits sovint arran d'un motiu casual, ja s'hi podia notar latent una poesia autèntica:

Tu, de qualsevol cosa –una conversa, una discussió, un accident, un comentari, el que fos– en feies un poema, l'imprimies immediatament, i el reparties entre els amics. Jo en tinc la col·lecció completa, d'aquests fulls curiosíssims, i t'asseguro que és commovedor repassar-la. Per sota els experiments, les rareses i les «boutades», hi ha molta més poesia que tu mateix no et penses; una poesia que pugna per fer-se i per expressar-se, impetuosa, abassegadora. (LLOMPART 1981, p. 9)

Aquestes obres inicials foren desades durant quasi 50 anys, fins que ja al final de la seva vida n'emprà una part en dos dels seus darrers reculls de poemes: *Continuació o represa dels poemets de Montsouris* (2007) i *D'un cànon soterrat. Materials de 1957 i 1958* (2009), ambdós aplegats a *Carants* (2011), el quart i darrer tom de la seva *Obra Poètica*. En aquests dos poemaris, que seguiren *Càbales del call* (2005; Premi Carles Riba 2004), Fiol dóna un gir curiós a la seva poesia i, com un cercle que es tanca, retorna als orígens tot rescatant part de l'obra primerenca oblidada. A més, cal tenir en compte que *Quòdlibets de coetanis que foren*, el seu darrer llibre, tot i que no fou enllestit fins al 2010, fou concebut al juny del 2005, uns mesos abans de començar *Continuació o represa...* (MOSQUERA, NADAL 2011, p. LIV; 2014, p. 82-83). Així, si deixam de costat l'ordre de publicació i consideram el moment en què inicia o concep els poemaris, *Continuació o represa dels poemets de Montsouris* i *D'un cànon soterrat* haurien de ser considerats els darrers llibres de Bartomeu Fiol.

1. Fiol diu que aquesta sèrie de poemes, iniciada amb *El Cardenal*, havia acabat el 1959 amb el poema *Altra volta, altra volta sentimental*, poema que no va incloure a *Bordell de flames* i que tampoc no va recollir a *D'un cànon soterrat* (ni a cap altre poemari), del qual no tenim més informació que el títol (FIOL 1973, p. 24).

Ambdues obres constitueixen un curiós exemple de reescriptura d'uns poemes de joventut, que genera un acarament del present amb el passat a partir d'un joc textual que s'estableix entre uns textos antics i uns altres de nous provocats precisament pels primers. A més, la relectura dels textos escrits d'antuvi i la seva reescriptura (reinterpretació o relectura) provoquen en el present una reflexió sobre els textos mateixos i sobre la poesia. Segurament, hem de vincular aquesta recuperació d'un material poètic antic amb el procés de l'edició de l'*Obra Poètica* a Edicions Proa, que s'havia iniciat el 1999 amb el segon volum *Cròniques bàrbares*, havia continuat el 2000 amb el primer volum, *Camps de marina i suburbials*, i havia prosseguit el 2001 amb el tercer volum, *Canalla lluny de Grècia*. El quart volum, però, encara tardaria un decenni a aparèixer i recolliria els llibres posteriors a 2001. Aleshores és lògic que Fiol consideràs la possibilitat de rescatar materials antics que havien quedat fora de l'*Obra Poètica*, abans de condemnar-los per sempre a l'oblit. Tanmateix, l'ombra d'aquestes peces de joventut en la poesia «definitiva» de Fiol ja es donava des de feia temps, sobretot quan havia tret a la llum *Contribució de bàrbars* (1980), on ja havia rescatat (i lleugerament reelaborat) el títol d'un d'aquells primers aplecs: *Contribució de bàrbar* (1956).²

En aquest article ens proposam estudiar en què consisteix i com es produeix el procés de recuperació d'aquests poemes de joventut quasi 50 anys més tard, quan Fiol gairebé ha entrat en la vellesa i ja és un poeta reconegut. A la vegada, volem reconstruir el procediment pel qual aquests poemes antics acaben incorporats en uns llibres nous, conjuntament amb altres poemes moderns, que tenen una unitat evident. L'experiència que Fiol du a terme en aquests dos llibres, *Continuació o represa dels poemes de Montsouris* i *D'un cànon soterrat*, constitueix un curiós exercici textual, que l'aplicació d'algunes de les tècniques de crítica textual o ecdòtica pot ajudar a comprendre millor. A més, Fiol és un poeta que afirma que l'interès de la literatura es troba en el text –no en l'autor– i que en la seva poesia fa ús de molts dels recursos poètics intertextuals (al·lusions a altres obres i autors, paràfrasis, citacions, paratextos, etc.). De fet, la recuperació d'un material poètic antic i la seva incorporació en uns llibres nous constitueix un exercici que permetria il·lustrar formes diverses de transtextualitat.

2. *Contribució de bàrbar* (1956) és un llibre totalment diferent de *Contribució de bàrbars* (1980). Fiol, però, hi aprofita el títol del poemari, únicament posant en plural el substantiu «bàrbar», segurament perquè el llibre de 1980, a diferència del de 1956, està format per una galeria de personatges. Com a curiositat, cal anotar que l'exemplar de *Contribució de bàrbar* (1956) conservat a la Fundació Palau i Fabre de Caldes d'Estrac porta la dedicatòria següent: «Per a Josep Palau Fabre; a canvi, podeu enviar-me un llibre d'strip-teassos francesos, per a mentres venc. / Aquest és un llibre vostre, / Tomeu Fiol / 14.9.56». És evident que la trama de aquest exemplar a Palau i Fabre es produeix abans del sojorn de Fiol a la capital francesa, que originarà els *Poemes de Montsouris*. Agraesc la còpia de l'exemplar de *Contribució de bàrbar* a Alicia Vacarizo i al bon amic poeta i traductor Jaume Galmés Riera.

«Rescat» i «Continuació» dels *Poemets de Montsouris*

La tardor de 2005 Bartomeu Fiol concep la idea de rescatar un petit poemari inèdit, escrit a finals dels anys 50, oblidat entre els seus papers antics. Es tractava d'un aplec titulat *Poemets de Montsouris*, tot fent referència a un barri del sud de la capital francesa. Els havia escrits l'any 1959 durant un sojorn a la Maison du Mexique de París, que havia pogut dur a terme gràcies a Josep Palau i Fabre. Fiol pensava en la possibilitat de publicar-lo, després d'anys de romandre en un calaix, sense que ni tan sols l'hagués fet estampar en una de les seves impressions privades d'aleshores. En aquella ocasió, Fiol va voler conèixer la meua opinió sobre aquest projecte, la qual cosa em va convertir en espectador d'aquest procés de reelaboració del material antic.³ El poeta aviat descartà donar a la impremta només els textos de l'any 1959 –potser a causa de l'excessiva brevetat de l'aplec– i optà per dur a terme un experiment que consistia a acarar-los a uns textos nous, escrits com a contrapunt (o *continuació*) d'aquells. Amb aquest procediment confrontava el passat amb el present, els inicis en la poesia amb els anys finals i, també, dos «jos» diferents: el jove que havia estat amb el vell que aleshores començava a ser. El 18 d'octubre de 2005 em féu arribar una nova versió del poemari amb l'explicació següent sobre com havia *continuat* l'antic poemari amb una sèrie de peces noves:

Et faig arribar un llibre realment estrany, que s'ha activat recentment i que no sé com acabarà –en certa manera tampoc no sé com ha començat. Em referesc a la segona part, *Continuació i canvi*, de la qual m'han sortit setze textos (davant els vint-i-u que tenc de *Poemets de Montsouris*). Supòs que, idealment, el nombre d'intents de cada part hauria de ser similar, si no idèntic. Tanmateix, dels que ara t'adjunt, segurament n'hi ha qualcun de perfectament suprimible.⁴

Fixem-nos que Fiol diu que *Poemets de Montsouris* estava format per vint-i-un poemes, el nombre exacte dels que després trobarem al llibre editat, i que n'havia escrit

3. El meu primer contacte amb Bartomeu Fiol va tenir lloc cap al 1981 amb motiu de la publicació d'uns poemes seus a la revista *Latitud 39*. A partir d'aleshores s'establí una amistat, que va donar lloc a una intermitent correspondència epistolar. Arran de la publicació de l'antologia *Tot jo és una exageració* el 1999 Fiol em va proporcionar còpies i algun original dels poemes que havia publicat en sa juvenesa. Més endavant, l'elaboració de *Continuació o represa dels Poemets de Montsouris* va generar una sèrie de cartes i de consultes, que explico en aquest treball. Citaré els materials (cartes, mecanoscrits, còpies d'edicions antigues, etc.) que he emprat en aquest article i que són en el meu poder com APRB (Arxiu Pere Rosselló Bover).

4. A la tramesa del 18 d'octubre següen altres enviaments de poemes. El 24 del mateix mes m'escrivia: «Inhàbil com som, cada vegada que mir aquesta continuació hi veig coses a corregir o afegir. T'adjunt el que, a hores d'ara, podria ésser-ne l'eventual conclusió.» I dos dies després, el 26, m'enviava un poema més amb una nota que deia: «Encara s'ha afegit un poema –o un altre intent. Esper que sigui el darrer. En qualsevol cas, les meves remeses s'han acabat.» (APRB).

setze de nous com a continuació d'aquells. Aquestes setze poesies s'arribaran a convertir finalment en vint-i-tres, i d'aquesta manera les dues parts quedaran més equilibrades. Així, *Continuació o represa dels poemets de Montsouris* ja no serà un llibre antic que veu la llum 48 anys més tard, sinó un poemari començat el 1959 a París i conclòs l'any 2005 a Mallorca.

A la introducció «Sobre la petita història d'aquest llibre» ens explica que els *Poemets de Montsouris* no havien arribat a constituir un llibre per diversos motius: primer, a causa del seu nombre massa reduït; segon, perquè no havien obtingut el beneplàcit de Bernat Vidal i Tomàs, que els havia rebut amb fredor; tercer, perquè havia començat a treballar a l'hoteleria, cosa que l'havia apartat de la poesia; i, finalment, perquè amb l'escriptura de *Calaloscans*, els *Poemets de Montsouris* havien quedat definitivament interromputs i oblidats. En realitat, Fiol creia que, més que un llibre frustrat, *Poemets de Montsouris* era un llibre inacabat. La continuació esdevenia un procés lògic i potser inevitable, ja que, segons el nostre poeta, «tot projecte tendeix sempre a –i de fet exigeix– la seva compleció» (FIOL 2011, p. 111). Perquè, com diu al poema «Escrivim al dictat», el text *s'imposa* al poeta: «no escrivim, un discurs se'ns dicta» (FIOL 2011, p. 147). Adonem-nos que a la carta citada encara titula el llibre *Continuació i canvi...*, mentre que finalment el volum apareixerà amb el títol de *Continuació o represa...*, que reforça encara més la idea que l'escriptura d'aquests textos havia estat abandonada i posteriorment tornada a posar en marxa.

El procés seguit en l'escriptura del llibre imposa que el volum hagi de tenir dues parts: *Poemets de Montsouris* i *Continuació o represa*, més un poema final, a manera d'epíleg (o de síntesi hegeliana), titulat «Com a deixant». Fiol creia que aquesta forma era inevitable perquè pretenia que es generàs un lligam entre les dues parts, tot defugint que el llibre fos la juxtaposició de dos aplecs diferents. Aquest és el sentit dels mots que m'escrivia el 29 d'octubre després que li expressàs l'interès que m'havia despertat el poemari, sobretot la segona part:

Lògicament m'ha alegrat i reconfortat que trobis que la confrontació de les dues parts, realment tan distanciades, té algun sentit.

Per descomptat també, coincidesc més amb la teva apreciació de la primera part que en la de la segona, la qual potser és una mica optimista. La meua vaga esperança és que una i altra es puguin recolzar mútuament.⁵

La primera part està dedicada a Josep Palau i Fabre, en agraïment per la seva hospitalitat durant aquella estada llunyana, i a Baltasar Porcel, l'amic de joventut (i de sempre). La segona part –escrita el 2005 a Cavorques, és a dir, Mallorca segons la

5. Carta de B. Fiol datada el 29-10-2005 (APRB).

mitologia particular del poeta— és ofrenada a Sam Abrams i a Sebastià Alzamora. La divisió reflecteix la distància que separa els dos moments del llibre i de la vida del poeta. Fiol no pretenia aprofitar uns textos vells per fer-ne un llibre nou, sinó que els *Poemets de Montsouris*, després de decennis desats al calaix, tornaven a adquirir sentit a partir del joc d'acabar dos moments extrems de la seva poesia i de la seva vida, com si es tractàs d'ajuntar els dos caps d'una corda (vid. ROSSELLÓ 2007).

Una de les conseqüències d'aquest procediment serà que el poeta, per donar unitat al conjunt, no intenti llimar les diferències formals i estilístiques que separen els poemes de la primera part dels de la segona. Tot el contrari: la possible «incoherència» formal i, àdhuc, de contingut queda justificada per aquesta pluralitat d'un «jo» esqueixat en dos «jos» (o més) diferents, propis o apropiats, homònims o heterònims, reals o imaginaris, antics o actuals, repartits al llarg del temps. Ho subratlla a «Com a deixant», datat el 2007, un poema que precisament clou i conclou tant els *Poemets de Montsouris* de la primera part com la seva continuació de la segona:

Perquè no oblidis que tu ets molts
o almenys que tu ets varis o diversos:
Salom i Tomeu Figa,
Tirèsies i Descalç,
Hefest o Herrick,
Cara de pa o Estaferm ferm
el Foll del mirall o el Mirall foll
i encara Ortostat sense memòria.
Qui va capllevar, tan il·lusionat, per Montsouris
aviat, ben aviat, ja no serà ningú. (FIOL 2011, p. 171-172)

L'ús del diminutiu en el títol de la primera part, *Poemets de Montsouris* —tot al·ludint a la breu extensió de les composicions—, pot fer pensar que es tracta de peces menors, d'una espècie de postals parisenques nascudes arran d'un viatge. Aquesta possible lectura, evidentment, seria errònia. Els poemes reflecteixen el món francès de finals dels anys 1950 en referir-se al Sena i als seus ponts, al Quai aux Fleurs, al boulevard Saint Germain, al paisatge suburbà del metro parisenc, a la modernitat de l'aeroport d'Orly, al ressò de la guerra d'independència d'Algèria, a l'existencialisme (Jean-Paul Sartre, Simone de Beauvoir, la *nausea*...), a la pintura surrealista de Marc Chagall, etc. Però van més enllà perquè, en evocar l'entorn francès en què foren escrits, reflecteixen una realitat totalment esvaïda quan reprèn el llibre.

Tanmateix, no tot el poemari reflecteix el París del final dels anys 50 i, en canvi, hi trobam un dels mites poètics de la joventut de Fiol: les al·lusions al foc i a la poesia de Bartomeu Rosselló-Pòrcel. Molt prest el nostre autor havia llegit l'*Obra poètica* de Rosselló-Pòrcel editada per R.O.D.A. l'any 1949, que va esdevenir un dels

principals referents de la seva poesia. Al primer dels *Poemets de Montsouris* hi apareix un esment al foc, evocador d'aquesta influència. Però sobretot, més endavant, hi trobam la peça titulada «Auca 1959», dedicada «A la bona memòria de B. Rosselló-Pòrcel», on Fiol realitza un exercici intertextual –que podem considerar *al·lusió*, encara que també té semblances amb el *pastix* (GENETTE 1992)– a partir d'«Auca», d'*Imitació del foc*, tot evocant la ciutat de Palma de la seva infantesa. Ara bé, «Auca 1959» ens planteja un dubte important amb relació a la construcció del llibre, perquè el 2005 ja no era inèdit, com se suposa que sí que ho eren la resta dels *Poemets de Montsouris*, i havia aparegut a l'antologia *Poesia mil nou-cents cinquanta-nou*. La versió d'«Auca 1959» que apareix a *Continuació o represa dels Poemets de Montsouris* difereix poc de la publicada el 1959 a l'esmentada antologia, ja que conté uns quants versos més (els 2, 10, 18 i 19) i el final canvia lleugerament, tot adquirint una major suggestió. Si el 1959 els versos finals deien:

Només recordo el primer desengany,
al Born la meva núvia vaig veure
del braç del seu afillat de guerra. (FIOL 1959, p. 111)

la versió del 2007 (com la del 2011) diu:

Només record el primer desengany:
al Born la meva promesa d'infant vaig veure
del braç del seu afillat de guerra,
que també portava, també,
marinera blava. (FIOL 2011, p. 138)

«Auca 1959» és un poema totalment palmèsà, gens parisenc, per la qual cosa no acaba d'encaixar en el quadern inèdit de *Poemets de Montsouris*, encara que això no significa que Fiol no l'escrivís mentre elaborava aquesta *plaque* i que, en realitat, en formàs part per raons més cronològiques que de contingut.

Bartomeu Fiol no publica els *Poemets de Montsouris* talment com els havia escrits aquells anys, sinó que els sotmet a una intensa reelaboració. Ens ho corrobora, per exemple, la numeració dels poemes, que també ens alerta que alguna cosa no acaba d'encaixar. Per exemple, veiem que uns poemes van numerats i altres duen un títol, però al principi la numeració no coincideix amb l'ordre real de les composicions: és a dir, els dos primers poemes són l'I i el II, els dos següents duen un títol («Une chanson française» i «L'alienat»), però el cinquè, que torna a anar numerat, du el nombre VI (en lloc del V, com seria d'esperar). La carta que em trameté el 29 d'octubre ens ajuda a entendre el perquè d'aquest estrany salt en la numeració:

Ara el que cal fer, en tot cas, és una mica d'exsecallada:

- El II, «A la vora del Sena, a entrada de fosc» l'havia suprimit –fa molt de temps– però darrerament l'he recuperat. Tal vegada aquest poemeta i el següent («Imiteu el riu») són massa semblants.⁶

A la versió publicada, els poemes II («A la vora del Sena...») i III («Imiteu el riu...») han estat fusionats en un de sol, que té dues parts separades per uns asteriscos. D'aquesta manera, Fiol resolvia l'excés de semblança que observava entre aquests dos poemes. Per això el salt en la numeració que hem observat abans és correcte, ja que el poema II és, en realitat, el II i el III alhora. Així, ara el cinquè és el que abans de la fusió explicada duia el número VI, numeració inicial que el poeta manté. Però aquesta unificació dels dos poemes deixa al descobert un problema: a la carta de 18 d'octubre de 2005, com hem vist, deia que els *Poemets de Montsouris* eren vint-i-un; però, si dos d'aquests poemes han quedat convertits en un, el conjunt hauria de tenir vint poemes i no vint-i-un, com al final té el llibre. Si considerem que «Auca 1959» és un poema que no respon al món francès de la *plaque* i que ja havia estat publicat, podem sospitar que aquest poema fos introduït posteriorment en el llibre.

Fiol corregeix bona part dels *Poemets de Montsouris* amb el criteri de donar-los més coherència i d'evitar repeticions. Per exemple, respecte del poema VII, m'escriu: «El VII, “Ara ploraré amb la meva pipa” em sembla mal resolt. No m'agrada la segona estrofa. No podria quedar més [bé] suprimint-la? Malgrat que també hi ha el problema de la coincidència del tema de la pipa amb el poema següent, “Fum amb pipa”.»⁷ Al final el poema és corregit de manera que el primer vers canvia totalment, i elimina el mot *pipa*, objecte que és al·ludit com «la meva més fidel companya, / un tros de fusta tornejada» (FIOL 2011, p. 124), la qual cosa permet que el poema VIII comenci dient «Fum amb pipa», sense caure en cap repetició.

Molts dels *Poemets de Montsouris* que no duen numeració sinó un títol queden vinculats a la resta gràcies a les referències franceses que contenen. Alguns, com «Els adolescents» i «A l'estimada», també s'hi relacionen a partir del tema de la solitud del poeta, que se sent allunyat de la dona amada a causa del sojorn a l'estranger. Però uns pocs –com «Poeta abstracte», «Angines del jueu» i «El poeta és el germà menor»– realment no tracten cap motiu vinculat al sojorn parisenc i, de fet, haurien pogut ser introduïts en alguns dels poemaris següents, perquè ja tracten temes que seran clau en l'obra posterior de Fiol. Per exemple, «Poeta abstracte» no parla tant de la solitud que li suscita la imatge d'una dona somniada –cosa que una

6. Carta del 29-10-2005 (APRB).

7. Carta del 29-10-2005 (APRB). El subratllat és de Bartomeu Fiol.

lectura literal suggeriria— com del contrast entre l'ideal poètic imaginat i la poesia que el poeta se sent capaç d'escriure. «Angines del jueu» introdueix el tema de la cultura jueva, recurrent en la seva obra posterior, que culminarà a *Càbales del call* (2005). I «El poeta és el germà menor» ens defineix la seva concepció de la Poesia (que més endavant denominarà «la parenta pobra») i del Poeta (convertit aquí en «el germà petit»). A més, altres *Poemets de Montsouris* presenten alguns dels motius de la poesia posterior: el poeta, per exemple, titlla el seu verb de «malcontent, / malconfegit i malreeixit» (FIOL 2011, p. 119); defuig la bellesa postissa que oculta la veritat (ROSSELLÓ 2016, p. 133-136); mostra paisatges urbans suburbials; usa expressions col·loquials (com «tinc el seny a dida», «tocat d'ala», «amb peus de plom», «sortir del solc», etc.) característiques de l'oralitat; practica el plurilingüisme, tot introduint mots, versos i poemes sencers en altres llengües; etc. Aquesta presència d'uns temes i d'uns recursos que apareixeran en la poesia de Fiol de les dècades de 1980 i 1990 és el que permeté que els *Poemets de Montsouris* fossin continuats a la segona part molt de temps després. Per tant, l'operació de l'autor sobre el vell manuscrit havia de consistir en dos moviments diferents: per un costat, llimar les repeticions internes que hi havia entre els *Poemets de Montsouris* i, alhora, per un altre, potenciar els lligams amb els poemes de la segona part, tot reblant sobretot la reflexió sobre l'escriptura i sobre la Poesia. Per dur a terme aquest treball de composició, Fiol comptava amb una eina imprescindible: les tisoires. Versos i estrofes desapareixen, i fins i tot algunes peces que finalment quedaran al llibre van estar a punt de ser eliminades:

De la segona part, podrien tal vegada suprimir-se els que comencen: «Ve't aquí una estranya repesca» i «Tal com no pots conduir o guiar...» Es tracta de dos textos potser massa explicatius. Una possibilitat seria fer-ne un de sol dels dos.

Del que comença «Si d'alguna cosa som incapaços» em deman si no seria convenient llevar la referència a Llorenç Villalonga.

No voldria abusar de la teva paciència però em faries un gran favor si em feies arribar el teu parer sobre tots aquests punts —i també indicar-me si trobes que hi ha algun altre candidat a l'exsecallada.⁸

El procediment per als poemes nous de *Continuació o represa* és més o menys el mateix que el seguit amb els poemes de la primera part. Finalment, «Ve't aquí una ben estranya repesca» quedarà al llibre, igual com mantindrà la referència a Llorenç Villalonga en la darrera estrofa de «Si d'alguna cosa som capaços». Tanmateix, no sempre els canvis que Bartomeu Fiol realitza en els nous poemes de la segona part

8. Carta del 20-10-2005 (APRB).

consisteixen en retallades, sinó que altres cops la versió final conté una ampliació del text original.⁹

La segona part del llibre esdevé una reflexió sobre la primera. Fiol ens convida a un experiment centrat en la hipertextualitat. Així, els «Poemets de Montsouris» de la primera part del llibre són els hipotextos corresponents als hipertextos que formen la «Continuació o represa» (GENETTE 1992, p. 19). Ara bé, es tracta d'un cas extrem d'hipertextualitat restringida i a la vegada autàrtica –si se'm permet usar aquests termes–, ja que la relació es dona entre els poemes d'un mateix autor i, a més, d'un mateix llibre. En reprendre l'escriptura de l'obra, a *Continuació o represa* el poeta constata el pas del temps i el fet de trobar-se a l'altre extrem de la línia de la vida. La represa dels poemes de joventut esdevé un motiu de reflexió sobre l'escriptura i sobre la Poesia, tema que ja apareixia als *Poemets de Montsouris*. Fiol veu la poesia com una necessitat, i no com un acte d'originalitat o de creació pura, perquè el «discurs se'ns dicta» (FIOL 2011, p. 147). En aquest encarament del present amb el passat, que l'exercici de reprendre els poemes de joventut implica, Fiol constata que realment sols existeix el present, puix que la lluita entre la vida i la mort («La lluita amb l'àngel, / a tot o res»; FIOL 2011, 167) és sempre present; per tant, els paradisos sempre pertanyen al futur i no hi tenim accés:

no és ver que tot paradís
pertanyi al passat.
Un paradís, sigui en aquesta terra
o en el territori utòpic de la comunió dels sants,
sols pot existir en el futur. (FIOL 2011, p. 163)

De Bordell de flames a D'un cànon soterrat

L'any 2009 Bartomeu Fiol va treure un nou llibre titulat *D'un cànon socarrat*, publicat per Lleonard Muntaner Editor, amb un pròleg de Miquel Batalla. En la «Justificació més aviat inusual», datada el 31 de juliol del mateix 2009, ens diu que es tracta d'uns textos antics, que ha rescatat de l'oblit:

9. Per exemple, el poema «Un àngel amb sis ales» tenia una primera versió molt més simple que la definitiva, de la qual conservam una còpia: «Un àngel amb sis ales, / com estampat en la volta celestial, / o àpter, / estranyament present en aquest formiguer, / no té memòria. / Tot el que sembla que va fer, / fa o farà –si res– / és ara. // La lluita amb l'àngel, / a vida o mort, / és ara.» (APRB). La versió final, en canvi, serà el resultat d'ampliar la primera versió: «Un àngel amb sis ales, / –com estampat en la volta celestial– / o àpter i enrampat / –estranyament present en aquest femer– / no té memòria. Ni existeix en el temps. / Tot el que sembla que va fer, / fa o farà –si res– / és ara, ara mateix. // La lluita amb l'àngel, / a vida o mort, / és ara mateix, ara mateix. // La lluita amb l'àngel, / a tot o res, / és ara mateix, ara mateix.» (FIOL 2011, p. 167)

Habitualment, tots els meus llibres han partit d'un títol. Vull dir que el títol ha estat sempre primer que el llibre. Però aquest no és el cas per a un recull tan *sui generis*, tan idiosincràtic, com el present, basat en la represa i refosa d'uns textos de fa cinc decennis.

Quan, a principis de 1958, vaig fer enquadrar les vint-i-una primeres *plaquettes* que els integren a un petit taller del carrer dels Oms, situat a mà esquerra de la davallada inicial, davant per davant del que aleshores era l'hospital militar, vaig fer inscriure *Bordell de flames* en el lloc del volumet resultant. (FIOL 2009, p. 19)

També ens explica com el volum ha arribat a titular-se *D'un cànon socarrat*, amb el subtítol de *Materials de 1957 i 1958*:

Enguany, en el moment que se m'ha plantejat l'estranya comesa de redreçar d'alguna forma uns intents tan esguerrats, el primer títol ha estat, senzillament, *Del 57 i 58*, i el segon, *Material del 57 i 58*. Després, aquest darrer ha passat a ésser el subtítol, acompanyant successivament *Desfici de nit i foc*, *Nit de desfici i de foc*, *Nits de desfici i de focs* i *Nits de desfici i de flames*. Finalment, *Sota el sol negre, socarrat* –també considerat un moment– ha donat lloc a *D'un cànon socarrat*, que em sembla el més sarcàstic i adequat de tots, tenint en compte la pràcticament nul·la entitat com a parenta pobra dels esburbats i descambuiats textos que han estat el motiu inicial de la tasca.

Vull creure que Baltasar Porcel¹⁰ hauria donat almenys el seu vist-i-plau a aquest títol, *D'un cànon socarrat. Material del 57 i 58*, o encara, més exacte, *D'un cànon socarrat. Materials de 1957 i 1958*, si hagués arribat a conèixer-lo. (FIOL 2009, p. 19)

La referència a Baltasar Porcel, mort l'1 de juliol del 2009, just trenta dies abans de la data d'aquesta nota, no hi és debades. La possibilitat de titular el llibre *Sota el sol negre, socarrat* implicava una al·lusió evident a Porcel i a la novel·la *Solnegre*, que havia guanyat el premi Ciutat de Palma el 1961 i que era més o menys contemporània dels poemes que Fiol rescatava. Aquest esment a l'autor andritxol, que s'hauria d'interpretar com un homenatge amical, havia quedat implícit en l'adjectiu «socarrat», que trobam al títol i que podem identificar gràcies a l'explicació de Fiol. A més, el poeta li dedicava el poemari: «*In memoriam* Baltasar Porcel, que coneixia totes les versions originals d'aquests esvalotats materials de 1957 i 1958» (FIOL 2009, p. 21; 2011, p. 175). Fiol insistirà en el caràcter d'homenatge a Porcel que, per a ell, el llibre té. Roberto Mosquera i Antoni Nadal insisteixen que la idea de l'homenatge

10. A l'edició dins *Carants*, a més d'alguns petits canvis, substitueix en aquesta nota el nom de Baltasar Porcel per «l'amic» (FIOL 2011, p. 178).

a Porcel fou el motor que generà la reescriptura d'aquells poemes antics: «De fet, si Fiol reprèn els poemes dels anys cinquanta és amb la finalitat de retre un homenatge a l'escriptor Baltasar Porcel, testimoni directe de la seva gestació» (2011, p. XLIV). Els dos crítics afirmen que «*D'un cànon soterrat* sorgeix de la necessitat de perllongar la presència de l'amic [Porcel] a partir d'allò que van compartir plegats, i que ara és, de sobte, urgent desempolsar» (MOSQUERA, NADAL 2014, p. 84).

El títol del poemari, *D'un cànon socarrat*, encara experimentarà un nou canvi en ser recollit a *Carants*, el volum quart de la poesia completa. En la justificació inicial ens explica com i per què ha canviat el «*socarrat*» del títol de la primera edició per «*soterrat*» d'aquesta última:

El corresponsal a Barcelona d'una important publicació editada a València, comentant la primera edició d'aquest llibre, per un curiós lapsus homofònic, va batejar-lo inconscientment com *D'un cànon soterrat*. Encara que aquest títol ens hagi arribat per aquesta estranya via, ara no puc deixar de pensar que, sens dubte, li és perfectament aplicable. De fet, em sembla que el títol més fidel al contingut podria esser, dada la circumstància de temps, *D'un cànon socarrat i soterrat*, però essent aquest tal vegada massa llarg, potser el millor és deixar *D'un cànon socarrat* per a la primera edició i *D'un cànon soterrat* per a aquesta segona, la qual tot eventual lector curiós a bastament podrà comprovar que no és una mera reimpressió. (FIOL 2011, p. 178)

Per tant, tenim: a) uns poemes que provenen del conjunt de plec que Fiol havia escrit i estampat a finals dels anys 1950, recollits en el volum relligat titulat *Bordell de flames*; b) una secció de poemes moderns, datats entre el 2009 i el 2010, amb la qual cosa tornava a repetir un experiment molt semblant al que havia dut a terme amb *Continuació o represa dels poemets de Montsouris*,¹¹ tot acarant altre cop passat i present; i c) dues edicions del llibre, la del 2009 i la del 2011, que tampoc no són ben iguals. Però no és exacte, com diu Fiol, que totes les peces de la secció *Materials del 1957 i 1958* provinguin de l'aplec *Bordell de flames*, sinó que ell mateix hi afegeix altres poemes estampats que no aplegà en aquell volum enquadernat. I, a més, tampoc no totes les peces reunides a *Bordell de flames* foren refoses a *D'un cànon socarrat* (ni a *D'un cànon soterrat*). Tot convertint-me altre cop en espectador parcial del procés de recuperació dels vells poemes, Fiol m'explicava que la reelaboració d'aquests textos –iniciada la nit de Sant Joan, si fa no fa un mes abans– havia estat molt ràpida:

11. Roberto Mosquera i Antoni Nadal apunten la semblança entre el procediment seguit a *D'un cànon soterrat* i l'emprat a *Continuació o represa*... Pel que fa al rescat d'uns poemes de la primera època de Fiol com a poeta, remarquen: «Tanmateix, *D'un cànon soterrat* representa un pas de rosca respecte de la *Continuació o represa*..., perquè l'autor n'ha refet la primera versió mantenint la majoria dels títols i salvant alguns versos i imatges» (MOSQUERA; NADAL 2014, p. 83).

La veritat és que la revisió o refundició dels textos de les *plaquettes* de 1957 i 1958 i la composició dels nous textos –que han d’anar en lletra cursiva– s’ha produït en un espai de temps molt curt, una mesada, a partir de la nit de Sant Joan. Ara voldria desempallegar-me’n de la manera més ràpida que sigui possible. Testimoni de que la cosa ha anat molt aviat, te n’adjunt la impressió de l’estat actual, que vull creure que està a punt de pastora mia.¹²

La referència a la nit de Sant Joan ens ajuda a entendre que dos dels mecanoscrits que em va trametre es diguin *Nits de desfici i de flames* i *Nit del foc del 57 i 58*, títol aquest últim que no esmenta a la «Justificació més aviat inusual». El mecanoscrit titulat *Nit del foc del 57 i 58* només afegeix als vells poemes l’«Introït», la prosa «Incís» i una breu composició de dos versos –que posteriorment en tindrà tres– titulada «Eiximent». Però el mecanoscrit *Nits de desfici i de flames* ja conté una segona part, titulada «Els focs de la nit del 2009»,¹³ que està formada per diversos poemes escrits un rere l’altre i només separats per unes línies de guionets, com si es tractàs d’una sola peça, al final dels quals col·loca «Eiximent»; i, per contra, introdueix a la primera part un altre text nou, «Els temes» (que finalment es dirà «Els temes de l’índex»), en què el poema es construeix just amb els títols dels poemes anteriors, en un exemple d’intertextualitat restringida. A tot això cal afegir que a la segona edició del llibre, dins el volum *Carants*, Fiol encara realitza altres canvis en aquesta secció del poemari: el poema «Aquelles nits del foc del 57 i 58» passa a titular-se «Molta més fosca que flames»; hi incorpora dues noves peces, «En conseqüència» i «Baltasar, parla, continua»; i hi afegeix un nou text en prosa al final que, a manera d’epíleg, és una reflexió sobre el procés de construcció del llibre, on insisteix en el fet que el motor del volum era retre un homenatge a Porcel:

Aquest estiu darrer m’he trobat embarcat en l’estranya comesa d’intentar aprofitar aquells materials de 1957 i 1958 per a retre homenatge, *in memoriam*, a un bon amic que sempre va figurar en la llista dels destinataris d’aquelles *plaquettes* publicades per mi mateix, fora de comerç per suposat, a la impremta Mossèn Alcover, amb tipus Bodoni i en paper de fil o paper d’estrassa; un bon amic que –per què no dir-ho?– sempre va acollir-les cordialment, fent-se’n una mica còmplice o coresponsable, d’alguna manera. (FIOL 2011, p. 251)

«Els focs de la nit de 2009 i 2010», com han analitzat Mosquera i Nadal (2011, p. L-LIV), es converteix en una reflexió sobre el procés mateix de reescriptura dels textos

12. Carta del 28-7-2009 (APRB).

13. De fet, aquesta espècie de llarg poema dividit en diverses seccions ja conté tots els poemes que formaran aquesta secció de l’obra, excepte els titulats «Qui, efectivament, no es pot donar més ordres» i «De què parlar?», que deuen ser posteriors.

de la primera part, alhora que parla del temps que separa passat i present. Però, més que la segona part, el que ens interessa aquí és veure com transforma els poemes recollits a *Bordell de flames* i altres fulls volanders d'aquells anys en els que inclou a «Les nits del foc de 1957 i 1958». Una altra vegada, com en el poemari anterior, Fiol repeteix un joc basat en la hipertextualitat («restringida» a la seva pròpia obra i «autàrtica» perquè la relació entre els textos es produeix dins un mateix llibre). Així, els poemes dels anys 50 –sovint transformats en noves versions i inclosos a «Les nits del foc de 1957 i 1958»– són els hipotextos dels que apareixen a «Els focs de la nit de 2009 i 2010», que se'n poden considerar els hipertextos (GENETTE 1992, 19).

A *Bordell de flames* Fiol havia recollit 21 poemes –tal com deia a la justificació inicial de *D'un cànon socarrat*–, que són els titulats «El cardenal», «Thérèse al Fair Mile Hospital», «Pujo de memòria les escales», «El tremir de la nau», «Processó dels bordets», «Peça per a Maria Antònia», «Traducció», «Epístola a Bernat Vidal», «Ara, senyora», «Per a Candelera», «L'al·lucinat», «Carta a Blai Bonet», «Al meu amic Rafael Roca», «Què m'importa?», «La cara», «Els homes lluitant en la fàbrica» i «Borguny» –inclosos a *D'un cànon socarrat*–; més quatre que no foren recuperats el 2009: «A on anam», «D'un cançoner apòcrif», «Carta disbaratada d'Arizcun» i «Dibuix de la pena». Les altres composicions d'aquesta primera part són peces de l'època que Fiol havia estampat en els seus fulls juvenils, però que no havia aplegat al tom *Bordell de flames*. Aquests poemes es trobaven dispersos i fins i tot sembla que ell mateix no els havia conservat tots. Així, a l'edició de *D'un cànon soterrat*, dins *Carants*, afegeix un poema que no figurava a la primera edició: es tracta d'«El senyor», que en nota a peu de pàgina explica que no el pogué incorporar a l'edició anterior «perquè no me'n quedava cap exemplar» (FIOL 2011, p. 216) i agraeix a Jaume Pomar haver-lo pogut recobrar. Els poemes procedents dels fulls solts antics, no aplegats a *Bordell de flames* i que inclou al llibre, a més d'«El senyor», són: «Sols quedaran uns penjolls sagnants», «Tota la meva ràbia un caramull», «Quan tu t'atures al davant», «Plors a la sorra morta i muda», «La memòria i la terra», «Invocació a Sant Judes» i «La muntanya abstracta».¹⁴ Entre aquests poemes Fiol introdueix dues proses, escrites en aquells anys, però que realment no són pròpiament poemes: «Algunes digressions morals sobre l'anterior intent» –un comentari o nota sobre el poema «La memòria i la terra», en què realitza un exercici *metatextual* (GENETTE 1992, p. 18)– i el text en prosa «D'una carta de Blai Bonet, del 29/12/58»,

14. Respecte d'aquests poemes, el 1973 Fiol remarcava: «De la darrera època d'aquestes entregues potser queden “Sols quedaran uns penjolls sagnants” i “Tota la meva ràbia un caramull” –que varen publicar-se després a *Si la pildora bien supiera no la doraran por defuera*, revista exterior de poesia hispana, concretament al número tres (juliol/setembre de 1968) i tal volta siguin mencionables “La Muntanya Abstracta” –dedicada a En Bernat Vidal– i “Invocació a Sant Judas”. / Va ésser a començament del 57 quan vaig contactar amb la tertúlia de “Ponent” –“Processó dels bordets”, una de les primeres entregues, està dedicada a alguns dels participants–, Josep M. Llompart, Baltasar Porcel, etc.» (FIOL 1973, p. 24)

un altre cas d'intertextualitat que adopta la forma de *citació* (GENETTE 1992, p. 18). A més, com ja hem dit, hi ha tres peces modernes, que es distingeixen dels poemes antics perquè van en cursiva: «Introït», «Incís» i «Els temes de l'índex».

«El Cardenal», el primer poema –i també el poema del qual arrenca tota aquesta sèrie de composicions de finals dels anys 50 (FIOL 1973, p. 24)–, sofreix una reelaboració intensa, que ens pot servir de mostra del procés de reescriptura dut a terme per Fiol en tota la primera secció del llibre. «El Cardenal» està inspirat en un quadre de Francis Bacon, basat alhora en el retrat que Velázquez féu al papa Innocenci X. Per tant, aquest poema constitueix un cas d'intertextualitat triple ja que, si bé el poema de Fiol remet a una pintura de Bacon mitjançant una transformació interartística, el quadre de Bacon evoca una tela de Velázquez mitjançant una transformació satírica o irònica. En el plec primitiu, el poema de Fiol està datat a Liorna el 16 de gener de 1957 i se subtitula «petit poema», subtítol clarament irònic atesa la seva extensió. Consta de 145 versos, dels quals els 23 primers estan escrits en un cos de lletra més petit que la resta. En canvi, la versió publicada a *D'un cànon socarrat* (2009) només consta de 49 versos, i a la segona edició, dins *Carants*, és reduït a 36.¹⁵ És evident, per tant, que el procés de recuperació del poema ha consistit no sols en una correcció de la versió de 1957, sinó en una dràstica reducció, que ha deixat només els versos i les estrofes estrictament essencials. Així, desapareixen els 23 primers versos, que a *Bordell de flames* constituïen una mena de preàmbul, i el poema comença a l'estrofa que diu «Te preg, Senyor»..., que es manté molt semblant.¹⁶ Algunes de les estrofes que la segueixen es mantenen, d'altres sofreixen canvis i unes altres són suprimides.¹⁷ Per exemple, les estrofes quarta i cinquena del nou poema procedeixen d'aquest fragment de la primera versió, que deia així:

Llegiu-lo com una vella prosa escolàstica, o pastoral,
o Epístola. O un xafardeix de comares.
–La possibilitat de comunicació, de comunitat
a una mateixa humana condició de viadors;
de què es pugui amb ells
sentir en caritat; i jo no sé.

15. Cal afegir a aquesta versió les dels tres mecanoscrits que posseïm: la del mecanoscrit que du el títol *La nit del foc del 57 i 58* té 42 versos; la del que du com a títol *Nits de desfici i de flames* en té 47; i la d'una sèrie de poemes solts del llibre que m'havia enviat en té 43 (APRB). Tanmateix, totes aquestes tres versions difereixen molt poc de la que va aparèixer a *D'un cànon socarrat*, i les deixarem de costat perquè sols ens indiquen estadis intermedis d'una mateixa fase de reelaboració.

16. Només el darrer vers d'aquesta estrofa sofreix una lleugera alteració: de «Te preg, Senyor, et prego» passa a dir «Te preg, Senyor, te preg, et prego». Igualment, cal anotar la diferent manera d'escriure el nom propi Pazzis, que en la primera versió escriu «Patsis».

17. Així, una d'aquestes estrofes és eliminada, potser per evitar la referència al Fair Mile Hospital, que trobarem al poema següent.

I jo no sé, tot un Cardenal, cardenalet,
si l'oració basta,
si ha bastat l'amor, i les ciutats,
la Caritat. Aquest tros no és bastant. Si ha bastat res. (BF¹⁸)

Les noves estrofes resultants d'aquest fragment només n'aprofiten tres versos, i encara amb canvis:

I jo no sé tampoc, tot un cardenal pietós
aixecat o alçat com una volta litúrgica,
més aviat a les fosques, amarada d'encens,
entre velluts i sedes
i vells domassos vermells,

si aquesta oració bastarà o basta,
si l'oració ha bastat mai.
Si ha bastat res. (FIOL 2009, p. 29)

La versió d'«El Cardenal» de 1957 continuava els versos tot just citats amb una sèrie d'estrofes breus, de dos o de tres versos. Així, d'onze estrofes que contenien vint-i-cinc versos i que ocupaven tota una pàgina, a la versió del 2009 sols en resten cinc. A més d'eliminar fragments, Fiol practica nombrosos canvis (com és xapar un vers en dos, incorporar algun vers nou que amplia l'anterior, canviar alguns mots, afegir-ne d'altres, etc.), per la qual cosa, més que d'una correcció, hem de parlar d'una reescriptura. Vegeu, com a exemple, la correspondència entre les dues versions d'aquest fragment:

1957	2009
M'endinso dins aquests caminois i no sé com restituir.	M'endinso dins aquests caminois a cobert i no sé com restituir
Iestic enmig d'un vellet: Et prego, lluito amb la Paraula.	l'esperança en la providència a uns ratats mecanitzats.

18. Citarem amb les inicials BF els textos que procedeixen del volum *Bordell de flames*, que hem utilitzat a partir d'unes fotocòpies que fèrem fa anys a partir del tom enquadernat que Fiol ens deixà.

La providència, l'Esperança
d'uns purs mecanismes.
No vull més paraules.

La providència, l'esperança
per a uns mecanitzats.

Oració d'una nit
al consol del despatx.

Els números esperen al comptable.
El perfum marcit de l'angúnia també,
i a l'Anna el desamor a la cantonada.

Nostra Dona de la Llum
ens empari ara.

Et prego, et contrasto.
Mai t'havia estat tan fidel com ara que et contrasto. (BF)

Oració d'una nit al despatx que consola
la dèbil claror d'una bombeta de seixanta
mentre els números d'un fred càlcul, tan necessari,
esperen remots al comptable
totalment de pega, l'angúnia també
i l'Anna el desamor a la cantonada.

Nostra Dona de la Llum,
Nostra Dona dels correus que arriben
o no arriben, ens empari ara.

Et prego, et contrasto.
Mai no t'havia estat tan fidel
com ara que et contrasto. (FIOL 2009, p. 30)

Quant a la resta del poema, la poda és considerable. Dels 49 versos restants, sols en salva una estrofa de 3 («—¿On estàs, Crist, / entre nosaltres i els milions?: / *WHERE ARE THOU?*?»; 2009, p. 30), amb la qual cosa desapareix l'esment al quadre de Francis Bacon («com el Cardenal espanyol de Bacon»; BF), que ens donava una pista important per interpretar el poema. Les tres estrofes finals del text tal com apareix a *D'un cànon socarrat* responen a la refosa dels tretze versos darrers de la primera versió del poema. En aquesta reescriptura, però, es tornen a produir molts de canvis i, de fet, sols s'entreveuen quatre versos (i encara modificats) de l'original. Si aca-ram els finals de les dues versions podrem desentrellar el procés seguit:

1957

Ignoreu que sigui caritat.
No cal dir-ho.

Ara pregarem Nos,
vosaltres, i les veus,
per a els que ignoren
el que és caritat

2009

—Quant a vosaltres, que mai no participàreu
en cap nebulosa pregària semblant,
ignorareu del tot
quina pugui ésser la força de la solidaritat
o la substància adherent i consistent
de la comunió dels sants.

i no saben veure aquest poema
tan sols perquè aquesta oració final
no està escrita en bell llatí, com bé voldríem.
Demano a un amic que m'hi ajudi a traduir-la.

I sempre, quan vegeu vidres, posau cant.
Ah, sí? Posau cant.

I no sabreu rebre aquest reiterat intent
per no estar conformat en un rítmic llatí,
sine modo, a la litúrgia prescrita.

Demano a algun amic que m'ajudi,
a deixar-lo degudament preparat
per a assaltar al lector. (FIOL, 2009, p. 30-31)

Demano a un amic que m'ajudi a traduir-la. (BF)

Adonem-nos com la referència a la caritat és substituïda per la solidaritat, tot introduint-hi el «mite» particular de la comunitat dels sants, que apareix en altres llibres de Fiol, sobretot a *La comunitat dels sants o els morts ho callam tot* (1997). Tanmateix, a la darrera edició, dins el volum *Carants*, «El Cardenal» torna a ser objecte d'una sèrie de canvis, amb els quals sobretot cerca una major concisió i claredat. Curiosament, ara elimina la referència a la comunitat dels sants i a la solidaritat i retorna a la idea de la «caritat o *Nächstenliebe*», que trobàvem a la versió de 1957, però li dona una formulació nova i fa ús del plurilingüisme tan freqüent en la seva obra poètica. Pel que fa als versos finals, queden resumits substancialment, però hi afegeix la idea del temps que ha transcorregut entre la primera versió del poema i la versió ara refeta:

Cinquanta anys més tard –que ja és dir–
deman a algun amic que m'ajudi,
que torni a ajudar-me
a traduir-lo o a ordenar-lo,
a deixar-lo mínimament preparat
per assaltar el lector. (FIOL 2011, p. 186)

Ens hem entretingut en aquest poema que, sens dubte, és un dels que sofreixen un procés de reescriptura més intens i més dràstic i, en molts d'aspectes, paradigmàtic, ja que hi observam quasi tots els canvis que farà als altres poemes. Per exemple, el segon poema, «Thérèse al Fair Mile Hospital», és un cas semblant al d'«El Cardenal». Hi trobam també un altre cas d'intertextualitat, atès que el poema al·ludeix a la novel·la *The Voyage* de Charles Morgan.¹⁹ Igualment, es tracta d'un poema llarg,

19. Quant a «Thérèse al Fair Mile Hospital», Mosquera i Nadal ens proporcionen algunes claus biogràfiques de Fiol que ens poden ajudar a entendre el poema: a «“Thérèse al Fair Mile Hospital”, inspirat en Thérèse Despreux, protagonista de la novel·la *The Voyage* de Charles Morgan, la lectura pren un altre caire si sabem que Fiol va regalar-ne un exemplar a la seva promesa el 1956, i que el Fair Mile Hospital, de Berkshire, era l'hospital on treballava, com a ajudant d'infermeria, el seu amic i il·lustrador d'alguns poemes del *Bordell de flames* Jaume Calafell» (MOSQUERA; NADAL 2014, p. 85).

la primera versió del qual té 75 versos. Però la versió publicada el 2009, en canvi, sols en té 31, i la del 2011, que introdueix uns petits retocs a l'anterior, en té 37. En canvi, «Pujo de memòria les escales», un poema força més breu que els anteriors (només 17 versos), és objecte d'una intensa reescriptura, de la qual en aquest cas sorgirà una versió més llarga que la primera. Ara Fiol unifica el poema, que estava dividit en tres parts; elimina diverses citacions que la primera versió portava, de les quals sols queda la de Jaume Vidal Alcover («fills d'Aina Cohen»); i amplia les estrofes inicials:

1957

«Fills d'Aina Cohen i el foll Ramon»

Fills d'Aina Cohen i Morris
He pujat de memòria l'escala
M'he adormit en l'arena i l'escala
I he pujat amb la memòria l'escala
Si no pujo amb la memòria l'escala
Arrencaré a plorar. (BF)

2009

Fill d'Aina Cohen i el foll Ramon
he pujat de memòria les escales,
m'he immergit de memòria en les escales,
arena hi he escampat també de memòria
o d'esma.
I després les he netejades amb la mànega,
organitzant la gran mullena desalterant
i batejant tots els passants,
com tu mateix, lector sorprès. (FIOL 2009, p. 34)

Finalment, també afegeix un darrer vers al poema per remarcar la idea del pas del temps que el separa dels vells poemes de joventut: si el 1957 acabava dient «Pujo de memòria les escales» (BF) en un vers solt, el 2009 hi afegeix un altre vers i acaba així: «Pujo de memòria les escales. / Cinquanta anys després gairebé igual» (FIOL 2009, p. 135).

La majoria de les vegades Fiol selecciona uns quants fragments de la primera versió: aquells que contenen les idees essencials del poema. Ho fa, per exemple, a «El tremir de la nau» i a «Processó dels bordets», on tan sols queden uns quants versos dels poemes originals i la resta és reescrita de bell nou. És evident que els poemes més llargs a la primera versió són els més retallats. En canvi, «Traducció», més breu, conserva una part essencial dels versos primitius, malgrat que en refà bona part i hi introdueix alguna estrofa sencera completament nova. Com sempre, amb aquests canvis millora alguna expressió de la primera versió, com l'acabament del poema: «Amb el cap alt perseguesc / l'estatura de la mort» (BF) es converteix en «Amb el cap alt perseguesc / l'equilibri de la mort» (FIOL 2009, p. 44).

Alguns poemes són sotmesos a una esporgada dràstica. «Què m'importa?», per exemple, de les vuit estrofes de l'edició de 1957 passa a conservar-ne només les tres primeres, amb algunes petites modificacions. «La cara», dedicat el 1957 a la seva

dona, és reescrit pràcticament de bell nou i només conserva intacte el primer vers i la darrera estrofa amb alguns canvis evidents. «Borguny» –un poema sobre un petit carrer de la barriada de Santa Catalina de Palma, on el pare de Bartomeu Fiol tenia un taller–, de 32 versos, passa a tenir-ne 24. Escrit en apariats sense rima, les tres primeres estrofes són molt semblants, però la resta és reescrita intensament, fins arribar als últims versos, que el poeta torna a aprofitar («Bordell de flames, / bordell de plata»; *BF* i *FIOL* 2009, 60) i que és d'on sortia el títol del volum rellogat el 1958.²⁰

Tanmateix, el poema més modificat no és el més llarg, precisament. Es tracta del titulat «Ara, senyora», que el 2009 es converteix en una peça nova, completament diferent de la que Fiol estampà el setembre de 1957. A més, a la nova versió, hi desapareix la dedicatòria «Per a Gabriela Pradera, en els dos mesos de les seves noces» (*BF*), que li donava un to de poema de circumstàncies. La primera versió és, sens dubte, molt més difícil d'entendre, de manera que el poema del 2009 ens dona molta llum sobre el sentit de la versió anterior i ens permet comprendre l'anècdota que narrava.²¹ Anotem que en la primera versió hi havia un calc intencionat d'uns versos de Rosselló-Pòrcel («Entre randes italianes / cortesies de la parla»; *BF*), que el 2009 suprimeix potser per evitar que s'interpretàs com una paròdia.

Però també hi ha poemes que el 2009 sofreixen poques modificacions. A «Peça per a Maria Antònia», escrit amb motiu del naixement de la seva germana, es limita a moure de lloc alguns versos i transforma el díptic final de versos lliures («Per trobar-te l'amor / no trobo el cant»; *BF*) en l'estrofa següent:

Per trobar-vos nuvi galant i fidel
no encerto a encertar una cançó
de ball de bot que no boti
coixet, coixet. (*FIOL* 2009, p. 42)

20. Aquí les referències a les flames, que podríem relacionar amb Rosselló-Pòrcel, són realment un esment al personatge al qual el carrer està dedicat: Pere Borguny i Castelló (Palma, 1628 - Alger, 1654), un mariner mallorquí que fou capturat pels pirates algerians i, convertit en esclau i obligat a adoptar la fe musulmana, en renegà, per la qual cosa fou cremat viu a Alger (*BIBILONI* 2012, p. 167).

21. Atesa la gran diferència entre els dos poemes, crec que val la pena reproduir íntegrament la primera versió: «Senyora de Consolació, ara / que em processen entre a lo Kafka / i a lo TBO. // I jo empleo / aquesta llengua impura, / ara, Senyora de Consolació. // Rengleres ordenades, desordenats / silencis, escambuixat amor. // Senyora de Consolació, / i ara arribes! // Sien els meus presents de noces, des de les illes, // de Marratxí unes ceràmiques / rústiques. // Verge italiana. Entre italiana i nòrdica. Imagin / –l'àngel sempre és una figura geomètrica– / l'àngel de les vostres celles somrient / i l'angle de les vostres cames. / Semblau estrangera, Senyora. // Com el foll de les ceràmiques, / Gabriel Seguí de Pòrtol / –com el foll escambuixat, Senyora. // Laura, o Faula, el més pur Petrarca, / foll ja, devers el més pur humà / cristià catòlic carisma. Posau-me draps italians / a aquesta intenció tan fúria. // Sien del cos jurídic de l'aire // aquestes ceràmiques, Senyora. // Entre aires desmaiats, espases. / Entre espais desmaiats, randes. // Entre randes italianes / cortesies de la parla. // Vora l'Aquàrium parlàvem, / al Zaida us vaig dur. // Fumàvem ambdós sengles cigarretes / baix la Seu. / A les murades de la pau / en la badia. / Al Tritó sopàvem. // Us venc a cercar en camioneta, / ja sou partida en avió» (*BF*).

A «Per a Candelera» només hi practica unes poques correccions, com a «L'al·lucinat», on es limita a moure alguns versos o a tallar-los per un altre lloc. A «L'al·lucinat» el canvi més important és la substitució de dues estrofes per una altra de completament nova. El 1957 deia:

Simone Weil, del moll
sols per comiat de la caritat
–del moll– es pot partir.

Clamor de la carn i
clamor vertical.
Carns no meves, pensaments no meus. (BF)

Sis versos que el 2009 són substituïts per altres tres, més en sintonia amb el to (ús de frases fetes, al·literacions...) de la poesia posterior de Fiol:

Però no hem de fugir
d'estudi: fracturem
el duríssim front. (FIOL 2009, p. 51)

A «Al meu amic Rafael Roca» Fiol també conserva bàsicament l'estructura del poema original –encara que el reordena en estrofes de tres versos, hi suprimeix la dedicatòria i hi practica altres canvis no essencials–, però n'elimina tot un fragment (que situaríem entre la cinquena i la sisena estrofes de la nova versió), que deia:

Ave! Ave!
Ens manca la salutació evangèlica.
D'aquell instant en vivim.
I necessitam saber constantment
quina era la seva música, quins els seus instants,
a quina música de Jazz (o de pel·lícula de por
la banda sonora)
podem traduir-ho.
Perquè necessitam el tam-tam de la bona nova. (BF)

«Els homes lluitant en la fàbrica» només és sotmès a uns pocs retocs. Ara bé, la frase amb què l'encapçala a manera de lema («Jo voldria que es reconegués que un poema és un fet totalment independent de la meua voluntat»; BF) en la versió nova es transforma en: «Que un intent / intervengui o no / cap voluntat / és cosa / més aviat secundària» (FIOL 2009, p. 58), transformació que canvia o matisa el sentit de la reflexió que

el poeta fa sobre la relació entre el text i l'autor. La darrera versió d'«Epístola a Bernat Vidal» tampoc no presenta canvis dràstics respecte de la datada el 21 de juliol de 1957, que, contràriament al que podríem pensar, ja contenia una de les referències a la comunió dels sants, motiu que sol ser introduït en les noves versions. Així, «Carta a Blai Bonet», un poema més aviat breu, en la primera versió deia: «Jo em canso de pregar la caritat / sense vergonya» (BF); uns versos que a *D'un cànon socarrat* es transformen en: «Jo em canso de pregar la comunió dels sants / sense vergonya» (FIOL 2009, p. 53). «Carta a Blai Bonet» és força modificat en la nova versió, però manté intactes els primers versos («Un deure principal dels franciscans / serà envers els bàrbars») i el darrer («Voldríem la Pasqua florida en els ossos dels nins»; BF i FIOL 2009, p. 53).

No ens podem entretenir en tots els poemes, però val la pena referir-nos a «La muntanya abstracta», que reflecteix l'amistat (i l'admiració) de Bartomeu Fiol amb Bernat Vidal i Tomàs. Aquesta composició narra una excursió al santuari santanyiner de Consolació en companyia de Vidal i la seva família, juntament amb l'escriptor Miquel Pons Bonet. Si el 1958 Fiol el dedicava als dos amics acompanyants (Vidal i Pons), el 2009 el transforma en un homenatge a Vidal, ja mort: «*In memoriam* Bernat Vidal i Tomàs» (FIOL 2009, p. 70). En aquest cas, la reelaboració consisteix en una sèrie de canvis més o menys petits i, sobretot, en una reordenació dels versos. A la darrera versió, a més d'uns versos nous que afegeix a la primera estrofa, trasllada 19 versos del principi a les estrofes cinquena i sisena de la nova versió. I, altre cop, introdueix una referència als 50 anys que han transcorregut d'ençà dels fets narrats, per la qual cosa modifica el final del poema:

1958

Defenses les persones o els noms, puges
a la Muntanya abstracta. Davallam
amb els ulls ben oberts, desmesurats,
i als caps el cambuix alt, dret, trèmul.

Muntanya abstracta sense imatges,
hem davallat com hem pujat,
bromeres de blau als ulls
i als caps uns capells estranyíssims. (BF)

2009

Muntanya abstracta on tu i la família
m'heu convidat –fa cinquanta anys
i és com si fos avui. Hem davallat
com hem pujat, amb els ulls ben oberts
i als caps uns capells estranyíssims.

(FIOL 2009, p. 72)

En resum, la intervenció del poeta en les noves versions –del 2009 i, amb alguns canvis, del 2011– no segueix sempre els mateixos patrons. Tot retallant els versos i les estrofes menys necessaris, Fiol persegueix que les composicions siguin més denses de contingut. Però només alguns poemes són reescrits completament, fins al punt que els podríem considerar textos diferents dels textos de què provenen. A part d'evidents

millors d'estil, que es donen en tots els poemes rescatats, Fiol també adequa les velles poesies a motius i a temes que trobam en l'obra posterior i, en diverses ocasions, hi introdueix alguna referència als 50 anys que separen aquestes versions antigues de les actuals, ara publicades. Per tant, podem dir que sovint no es tracta només d'una correcció i/o reescriptura dels poemes antics, sinó d'una *relectura* que el poeta en fa des de la distància que separa el present dels seus inicis en la poesia.

És evident que entre el poeta que escrivia i estampava els seus versos als anys 1950 i el que escriu els darrers poemaris s'han produït molts de canvis, que també palesen l'elaboració d'una poètica. Per a Fiol –com diu en el poema «La parenta pobra» de *Quòdlibets de coetanis que foren–*, «la poesia, no és gaire més que una lògica especial que ens mena d'una idea a una altra idea» (FIOL 2011, p. 271). La idea i, per extensió, la veritat és, per a ell, l'objecte de la poesia; la qual cosa implica que «l'escriptor ha de cedir tot el protagonisme al “text” en detriment del “poeta”» (ROSELLÓ 2016, p. 133). En nombroses ocasions, el nostre autor va insistir en el fet que, des del punt de vista de la literatura, l'important són els textos, que és el que queda, i no l'autor, que és efímer. Per a ell, la poesia ha d'aportar alguna veritat o almenys ha de contribuir a desvetllar una visió nova de la realitat, la qual cosa el situa en contra dels plantejaments esteticistes, que anteposen el que és bell al que és vertader.

En els poemes dels primers anys Fiol hi descobreix un posicionament que no és tan llunyà del dels últims temps. Els fulls estampats a la Impremta Mossèn Alcover i aplegats a *Bordell de flames* feien palesa una actitud heterodoxa i àdhuc provocadora. Com en l'obra posterior, ja hi usa molts de recursos poètics mal vistos per la poesia més esteticista (cacofonies, elements d'oralitat, al·lusions, paràfrasis, jocs intertextuals, frases i mots en altres idiomes, etc.). A part de l'objectiu personal de retre un homenatge a Baltasar Porcel, esgrimit a *D'un canon soterrat*, Fiol es decideix a rescatar els seus primers poemes perquè són l'origen de la seva obra i perquè ja responen a la seva concepció del text poètic. A més, els poemes d'aquells temps contenien una veritat que calia constatar i avaluar a la llum del pas del temps transcorregut. Eren un inici inacabat que calia fer arribar fins a una conclusió; un procés que no podia quedar en suspens, interromput sense haver-se conclòs. Per això convé tenir en compte els mots que Fiol escrivia en un l'article titulat «Tot jo és una exageració», recollit dins el llibre *La parenta pobra i altres escàndols* (2005), en què diu:

[...] un vers és també un punt d'arribada o de partida, o les dues coses a la vegada, un esquif de línia més que esmolada, carregat de contingut i de sentit. Val a dir la concreció d'una pensada, un fruit de la raó o del discurs –la intuïció també és una forma de logos–, sovint una conseqüència del que s'ha dit abans i un avanç del que, ineluctablement, caldrà pensar després. Quelcom que no ha sorgit per pura casualitat, que no és una expressió de l'atzar sinó de la necessitat, almanco d'una certa necessitat, d'una necessitat a escala humana. [...]

En definitiva, un vers dóna testimoni de qualque cosa: d'una experiència o d'un sentiment, d'una afecció o d'una decepció, però també d'una pulsio afamegada devers qualque mica més de veritat. (FIOL 2005, p. 77)

Aquells primers poemes havien estat fruit d'una «necessitat» i donaven testimoni d'unes veritats viscudes en un moment passat, que a la llum del present encara eren vàlides o, almenys, es podien revalidar.

Conclusió

En els últims anys de la seva vida, en els llibres *Continuació o represa dels poemes de Montsouris* i *D'un cànon socarrat*, Bartomeu Fiol va dur a terme un exercici textual que va més enllà de la simple reelaboració d'uns poemes de joventut. A més d'una reescriptura (i relectura) de les peces originals, que té lloc en unes circumstàncies i en un context completament diferents, aquest rescat implica una reflexió sobre l'experiència poètica com un fet indissociable de l'experiència del pas del temps –de l'acarament del passat amb el present, entesos com a dos extrems de l'existència i de l'ofici de poeta– i de la seva empremta sobre el text poètic. La recuperació dels poemes de joventut genera un procés entre aquests textos antics i les respectives versions modernes i els poemes nous introduïts en aquests dos llibres, que també esdevé un experiment textual, al costat d'altres (al·lusions, paratextos, hipertextos, etc.) ja habituals en la seva obra, i dóna lloc a una reflexió metatextual sobre l'escriptura i sobre els poemes mateixos.

A *D'un cànon socarrat*, en recuperar una gran part dels poemes que als anys 50 s'havia autoeditat, el nostre poeta no els practica una simple correcció, ni menys una adaptació a l'estil dels últims anys. Els canvis que hi realitza refermen l'assumpció d'una poètica en què el text sobretot cerca explicar o posar en relleu una veritat, segons la idea central de la seva poètica. Aquesta recuperació dels poemes inicials completa i tanca un camí iniciat feia anys, una experiència que el poeta considerava inconclusa i que, d'aquesta manera, ara deixava de ser únicament una anècdota i quedava integrada en la seva obra definitiva. Amb aquests dos llibres Bartomeu Fiol tanca el cercle tot enllaçant l'obra inicial amb la dels últims anys, l'alfa amb l'omega.

BIBLIOGRAFIA

A. ARBONA, 2000: *La poesia de Bartomeu Fiol. Sense decòrum a la recerca de la veritat*, Palma: Lleonard Muntaner editor.

G. BIBILONI, 2012: *Els carrers de Palma. Toponímia i patrimoni de la ciutat*, Palma: GB.

- B. FIOL, 1959: «Auca 1959» dins *Poesia: mil nou-cents cinquanta-nou*, Palma: Atlante, p. 111.
- B. FIOL, 1973: «Una carta autobiogràfica i dos poemes», *Lluc*, 623 (febrer), p. 24.
- B. FIOL, 2005: *La parenta pobra i altres escàndols (1996-1999)*, Palma: Hora Nova.
- B. FIOL, 2007: *Continuació o represa dels poemets de Montsouris*, Barcelona: Proa.
- B. FIOL, 2009: *D'un cànon socarrat. Materials de 1957 i 1958*, Palma: Lleonard Muntaner editor.
- B. FIOL, 2011: *Carants*. Obra poètica, 4, Barcelona: Proa.
- G. GENETTE, 1992: *Palimpsestes. La littérature en second degré*, Paris: Éditions du Seuil.
- J. M. LLOMPART, 1981: «Carta a Bartomeu Fiol (1985) dins *Calaloscans*, de B. Fiol, Palma: Editorial Moll, p. 7-10.
- R. MOSQUERA, A. NADAL, 2011: «Pròleg» dins *Carants*. Obra poètica IV, Barcelona: Proa, p. IX-LXXI.
- R. MOSQUERA, A. NADAL, 2014: *Mots, drings, sons. Iniciació a la poesia de Bartomeu Fiol*, Palma: Edicions Documenta Balear.
- P. ROSSELLÓ BOVER, 1999: «La poesia de Bartomeu Fiol» dins *Tot jo és una exageració. Quaranta-nou textos orals perifèrics*, de B. Fiol, Barcelona: Proa, p. XI-XLV.
- P. ROSSELLÓ BOVER, 2007: «Uns petits grans poemes de Bartomeu Fiol», *Lluc*, núm. 860 (novembre-desembre), p. 57-59.
- P. ROSSELLÓ BOVER, 2016: «Pensament i llenguatge en la poesia de Bartomeu Fiol», *Randa*, núm. 77, p. 131-143.